

"MUNOJOT" QISSASIDAGI MODERNISTIK TALQINLAR

Gulhayo Baxranova

Magistrant,

Samarqand davlat universiteti, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biri bo‘lgan Isajon Sulton qalamiga mansub “Munojot” qissasi modernistik estetik mezonlar asosida tahlil qilinadi. Asarda inson ichki dunyosi, ekzistensial iztiroblar, yolg‘izlik, hayot ma’nosini izlash kabi g‘oyaviy-falsafiy qatlamlar ochib beriladi. Modernizmning asosiy badiiy usullari – ichki monolog, psixologik analiz, ong oqimi, badiiy vaqtning nisbiyligi va metaforik obrazlar tizimi orqali asarning modernistik xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *modernizm, ichki monolog, ekzistensializm, ong oqimi, metafora, zamonaviy o‘zbek adabiyoti.*

O‘zbek modern nasrida XX asr oxiri va XXI asr boshlarida badiiy-estetik izlanishlar kuchaydi. An’anaviy syujet-voqealilikdan ko‘ra, inson psixologiyasi, ichki kechinmalari, zamonaviy jamiyatda o‘z o‘rnini topishga bo‘lgan harakatlari adiblar diqqat markaziga aylandi. *Isajon Sultonning “Munojot”* qissasi ham aynan shunday izlanishlar mahsulidir. Asarda modernizm adabiy yo‘nalishiga xos estetik unsurlar chuqur ifoda topgan.

Qissa markazida turuvchi asosiy g‘oya bu — insonning o‘zini anglashga, ichki iztiroblarini tushunishga bo‘lgan intilishidir. Asardagi bosh qahramon jamiyatdagi mavjud me‘yorlarga, an’anaviy qadriyatlarga moslasha olmayotgan ruhiy notinch, ichki bo‘linishga uchragan individ sifatida gavdalanadi. Uning o‘y-xayollari, tushkunligi, hayotiy izlanishlari voqealilikdan ko‘ra, ko‘proq ruhiy kechinmalar fonida tasvirlanadi. Bu holat modernizm estetikasi bilan bevosita bog‘liqdir. Zero, modernizm — tashqi haqiqatdan ko‘ra, ichki olamni, odamning sub’ektiv holatini ifodalashga intiluvchi adabiy oqimdir.

Isajon Sulton asarning umumiy qurilmasini ham aynan shunday modernistik tamoyillarga asoslagan. Voqelik bayoni vaqt va makon jihatidan izchil emas; muallif an’anaviy syujet-sistemadan voz kechadi. Qahramonning ichki monologi, ong oqimi

orqali hikoya yuritiladi. O‘tmish, hozirgi zamon va tasavvurdagi kelajak bir vaqtda inson tafakkuri doirasida yuz beradi. Bu esa vaqt va makonning nisbiyligi, badiiy zamonning sub’ektiv talqini modernistik adabiyotdagi asosiy yondashuvlardan biri ekanligidan dalolat beradi. Qahramon o‘z hayot yo‘lini, boshidan kechirgan iztiroblarini, o‘zini anglash yo‘lida qilgan harakatlarini xotiralar, tushlar, ongsiz ravishda yuzaga chiqayotgan tasavvurlar orqali o‘quvchiga yetkazadi. Bu holat XX asr adabiyotidagi ong oqimi texnikasini eslatadi.

Qissaning g‘oyaviy-falsafiy asosida ekzistensializm yotadi. Asar qahramoni ko‘plab savollar bilan yuzlashadi: “Men kimman?”, “Bu hayotda nima uchun yashayapman?”, “Hayotimning ma’nosi bormi?” — bunday savollar ekzistensial falsafaning asosiy mezonlaridandir. Bosh qahramonning yolg‘izligi, jamiyat bilan o‘zaro begonalashuvi, ichki tortinchoqligi va g‘am-anduhlar girdobida bo‘lishi, uning insoniy mavjudlikni anglashdagi ruhiy kurashini ifodalaydi. U tashqi dunyo bilan emas, o‘zi bilan kurash olib boradi. Bu holat qahramonning ruhiy portretini ancha murakkablashtiradi va uni soddalashgan an’anaviy obrazlardan tubdan ajratadi.

“Munojot” — bu nomning o‘zi ham ramziy ma’noga ega. U nafaqat iltijo yoki duo, balki qahramonning ichki nidosi, o‘z vijdoni bilan yuzma-yuz qolgan holati, ruhiy inqiroz chog‘idagi so‘nggi ichki hayqirig‘i sifatida talqin etiladi. Bu jihatdan qissa diniy-falsafiy qatlamga ham ega bo‘lib, unda muqaddaslik va gunoh, najot va halokat, tavba va imonsizlik kabi tushunchalar badiiy ifodasini topadi. Biroq bu tushunchalar an’anaviy diniy doirada emas, balki zamonaviy, modernist kontekstda, inson ongining shakllanishida namoyon bo‘ladi.

Asarda ko‘plab badiiy vositalar, jumladan, metafora, timsollar orqali chuqur ma’no berilgan. Masalan, qorong‘ilik tasviri — bu nafaqat fiziki holat, balki qahramon qalbining holati, ichki iztiroblarning ifodasi, ko‘ngildagi yo‘qsizlikdir. Yoki ko‘zguga qarash manzarasi — insonning o‘zini tanimasligi, ruhiy begonalashuv, shaxsiyligining parchalanishini anglatadi. Qahramon hayotda o‘z joyini topa olmaydi; bu holat uning ijtimoiy emas, ruhiy va falsafiy sirtmoqlarga mahkum bo‘lganligini bildiradi.

Qissadagi badiiy til ham modernizm estetikasi bilan uyg‘undir. Muallif poetik-parcha til uslubiga murojaat qiladi, dialoglar kam, asosan monologik tasvirlar ustuvor. Hikoya uslubi lirizmga moyil bo‘lib, sarlavhalar yoki boblar orqali emas, balki hissiyotlar oqimi orqali bo‘linadi. Bu esa asarni o‘quvchiga yanada chuqurroq, ichki ruhiyatni his qilish orqali tushunishga undaydi.

Shuningdek, qissada tashqi voqealar kam, lekin ruhiy jarayonlar murakkab va ko‘p qatlamli. Har bir jumla, har bir metafora orqasida kutilmagan ramzlar, yangi g‘oyalar yashiringan. Bu o‘quvchidan faqat kuzatuvchanlikni emas, balki talqin qilish, his qilish, izlash, mushohada yuritish qobiliyatini talab qiladi. Isajon Sulton o‘z asarida an’anaviy qahramon yaratmaydi, balki “tashqi dunyoga yot” inson timsolida yangi adabiy tipni taklif etadi. Bu yangi tip – zamonaviy insonning badiiy ifodasidir.

“Munojot” qissasining yutuqlaridan yana biri shuki, u nafaqat badiiy jihatdan, balki falsafiy-estetik mezonlar asosida zamonaviy adabiyotda yangi ufqlar ochadi. U o‘zbek adabiyotida modernizmning shakllanishi va rivojlanishida muhim bosqichdir. Bu asar orqali adib nafaqat zamonaviy insonning ruhiy dunyosini ko‘rsatadi, balki adabiyotning o‘zi ham bir tafakkur shakli, ruhiy izlanish maydoni ekanligini isbotlaydi.

“Munojot” qissasini modernistik estetikada tahlil qilish bilan birga, undagi boshqa muhim qatlamlarni ham e‘tibordan chetda qoldirib bo‘lmaydi. Avvalo, qissada yashirin, ramziy va falsafiy tarzda ifodalangan *ijtimoiy tanqid* kuchli. Asarda jamiyatdagi beqarorlik, qadriyatlar inqirozi, insoniylikning yo‘qolib borayotgani, axloqiy mezonlarning so‘nishi o‘ziga xos tarzda ko‘rsatiladi. Qahramonning jamiyatdan begonalashuvi, boshqa odamlar bilan samimiy muloqot qila olmasligi, hatto o‘zini o‘zi anglay olmayotgani ijtimoiy tizimda mavjud bo‘lgan ruhiy bosim va mohiyatsiz hayot tarzining oqibatidir. U ko‘rinishidan o‘ziga to‘q, oddiy hayot kechirayotgan insonlar orasida yashaydi, ammo bu tashqi muvozanat ichki iztirob bilan mutanosib emas. Jamiyatdagi yolg‘on, ikkiyuzlamachilik, ma’naviy bo‘shliq qahramonning ruhida halokatli inqirozga sabab bo‘ladi. Bu holda muallif tanqidni bevosita emas, balki psixologik qiyofa orqali, ruhiy portretlar va badiiy tasvirlar vositasida ilgari suradi. Aynan mana shu nozik uslub Isajon Sulton ijodini chuqur, ko‘p qatlamli va zamonaviy adabiyot darajasiga olib chiqadi.

Shuningdek, “Munojot”da tasvirlangan qahramon holati *ruhiy patologiya* darajasiga yaqinlashtirilgan. U nafaqat tushkunlikda, balki doimiy xavotir, depressiv holat, hayotdan maqsad topolmaslik, real va irreal dunyo o‘rtasidagi chiziqlarning yo‘qolishi holatida yashaydi. Qahramonning ongida kechayotgan ichki ziddiyatlar klinik darajadagi nevrotik buzilishlarni eslatadi. U ba’zida o‘zini anglamaydi, ba’zida esa o‘zidan chiqib, o‘zini kuzatadi. Bu disassotsiatsiyalashgan ong holati adabiyotda ruhiy iztirobning chuqur ifodasi sifatida talqin etiladi. Isajon Sulton bu ruhiy buzilish holatlarini tibbiy atamalar yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’riflar bilan emas, balki badiiy

obrazlar, metaforalar va psixologik detallar orqali ochib beradi. Bu holat ruhiy patologiyani adabiy estetik darajasiga ko‘taradi.

Yana bir muhim jihat — qissaning *postmodernizm bilan aloqasi*. Har necha qissa an’anaviy syujetdan va an’anaviy badiiy qurilmadan voz kechgan bo‘lsa-da, uni faqat modernistik asar deb chegaralash noto‘g‘ri bo‘ladi. Unda postmodern adabiyotga xos ayrim belgilar ham mavjud. Masalan, intertekstual unsurlar, mavjud matnlar va g‘oyalar bilan ichki muloqot, muallif pozitsiyasining noaniqligi, ironiya va ochiq final — bular postmodernist estetikaga xos elementlardir. Qahramon hayotning asl mohiyatini topmoqchi bo‘ladi, lekin topa olmaydi — bu izlanish yo‘qotilganligini anglash bilan yakunlanadi. Bu holat g‘arbiy postmodern nasrda “ma’no o‘limi”, “haqiqat bo‘shligi” deb ataluvchi tushunchalarga yaqin turadi.

Muallif qahramonini turli vaqt va makonlarda sarson qilarkan, unga bir aniq yo‘l, bir aniq haqiqatni bermaydi. Bu, o‘z navbatida, postmodernizmning “ko‘plik”, “fragmentlik”, “haqiqatning nisbiyligi” degan falsafiy-estetik mezonlarini aks ettiradi. “Munojot”da bir yo‘nalma, bir g‘oya ustuvor emas — har bir fikr, har bir metafora boshqa yo‘nalishga olib kiradi. Bu esa asarning har bir o‘quvchida turlicha taassurot uyg‘otishi, talqinlar ochiqligi postmodernistik yondashuvga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, “Munojot” qissasi nafaqat modernizm, balki zamonaviy adabiyotdagi ijtimoiy tanqidiylik, inson ruhiyatidagi patologik holatlar va postmodernist adabiy tafakkur shakllari bilan ham uyg‘unlashgan mukammal asardir. Isajon Sulton bu asari orqali o‘zbek adabiyotini nafaqat milliy kontekstda, balki jahon adabiy jarayonlari bilan ham mushohadalash imkonini bergan holda yangi badiiy bosqichga olib chiqdi. Shu sababli “Munojot” qissasi zamonaviy o‘zbek adabiyotining eng chuqur, ko‘p qatlamli, va talqinlarga boy asarlaridan biri sifatida alohida baholanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Султон И. Муножат. – Ташкент: Фафур Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, нашр йили кўрсатилмаган. – 112 б.
2. Каримов С. Замонавий ўзбек насрида бадий тафаккур ривож. – Т.: Фан, 2015. – 264 б.
3. Куронов Д. Адабиётшуносликка кириш. – Т.: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2008. – 320 б.
4. Hassan I. The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature. – Oxford: Oxford University Press, 1971. – 262 p.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 04. April 2025

5. Sartre J.-P. Existentialism Is a Humanism. – New Haven: Yale University Press, 2007. – 128 p.
6. Eagleton T. Literary Theory: An Introduction. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. – 248 p.
7. Faulkner W. The Sound and the Fury. – New York: Random House, 1929. – 326 p.
8. Мирвалиев М. Адабий танқид назарияси ва амалиёти. – Т.: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2006. – 288 б.
9. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984. – 110 p.
10. Шукуров Н. XX аср жаҳон адабиёти ва эстетик тафаккури. – Т.: Академнашр, 2013. – 292 б.
11. Said E. Orientalism. – New York: Pantheon Books, 1978. – 368 p.
12. Kristeva J. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art. – New York: Columbia University Press, 1980. – 312 p.
13. Баҳодиров Т. Исажон Султон ижодида бадиий тафаккур ўзига хослиги // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2020. – №2. – Б. 87–91.

**Research Science and
Innovation House**